

ТРАНСПАРЭНТНАЯ ФУНКЦЫЯ ПАРЭНТЭЗЫ (НА МАТЭРЫЯЛЕ МАСТАЦКІХ ТВОРАЎ У. КАРАТКЕВІЧА)

Зварот да творчасці У. Караткевіча звязаны з наяўнасцю ў творах пісьменніка такой колькасці парэнтэтычных адзінак, што іх можна ўспрымаць як індывідуальны прыём аўтара. Пры гэтым выкарыстанне парэнтэтычных канструкцый падпарадкоўваецца пэўнай задуме. Мэта дадзенага артыкула – вызначыць асаблівасці ўстаўных канструкцый, якія выконваюць транспарэнтную функцыю. Робяцца высновы аб тым, што парэнтэтычныя канструкцыі з транспарэнтнай накіраванасцю з'яўляюцца неад'емным складнікам ідыястылю У. Караткевіча.

Адной з характэрных рыс вусных маўленчых паводзін чалавека можна назваць нелінейнасць выказвання. Выкарыстанне парэнтэтычнай канструкцыі ў вуснай камунікацыі можа быць прадиктавана з'яўленнем раптоўнай думкі, жаданнем дапоўніць сябе, неабходнасцю ўнесці ўдакладняльныя звесткі. Аднак калі ў вусным маўленні парэнтэза не плануецца чалавекам, то ў тэксце мастацкага твора гэта з'ява невыпадковая, таму што яна з'яўляецца прыкметай індывідуальнага почырку пісьменніка, яго стылю [1, с. 117]. Як адзначаюць І. С. Шышкіна і Н. М. Арэхава, «выкарыстоўваючы ў тэксце выказванне, якое ўключае парэнтэтычную канструкцыю, аўтар дзейнічае ў адпаведнасці са сваімі інтэнцыямі» [2, с. 43]. Пры гэтым такія ўнясенні з'яўляюцца значнай і неабходнай моўнай з'явай, якая выконвае вельмі важныя функцыі ў мастацкім тэксце. Змест устаўных канструкцый у мастацкіх тэкстах У. Караткевіча даволі часта раскрываецца праз апісанне глыбінных пачуццяў, эмоцый, думак герояў або апавядальніка, трактоўку іх дзеянняў. У Языкознанне 156 дадзеным выпадку можна сказаць, што з функцыянальнага пункту гледжання парэнтэзы выконваюць транспарэнтную функцыю. Гэта значыць, што названыя адзінкі з'яўляюцца «празрыстымі», у іх адсутнічае сакрэтнасць у адносінах да чытача, а сама інфармацыя, пададзеная ў якасці ўстаўкі, становіцца даступнай і адкрытай. Аналізуючы спецыфіку транспарэнтнай функцыі парэнтэтычных канструкцый у мастацкіх тэкстах У. Караткевіча, варта адзначыць наступныя асаблівасці. 1 Перадача думак і пачуццяў героя або апавядальніка. Такія думкі недаступныя астатнім «удзельнікам» мастацкай прасторы, таму што яны з'яўляюцца ўтоенымі, узнікаюць толькі ў падсвядомасці. Аднак яны становяцца даступнымі чытачу. Разгледзім прыклады: Капыты каня ступалі асцярожна, на конніка зверху сыпаліся сухія крыльцы пчол («Мусіць, і куніца-мядоўка гасцявала тут», – падумаў ён) («Маці Ветру») [3, с. 3]. Так, у працытаваным прыкладзе У. Караткевіч пасродкам парэнтэтычнай канструкцыі паказвае не толькі думкі канкрэтнага героя твора, але і называе яго. Звернемся да падобнага прыкладу: Улан стаяў перад ім моцны, як Геркулес, кучаравы («Ванькаключнік», – падумалася Горава), з румянымі вуснамі і нахабнымі светлымі вачыма («Леаніды не вернуцца да Зямлі») [4, с. 28]. Тут пісьменнік з дапамогай парэнтэтычнай канструкцыі «адкрывае» чытачу думкі Горава, героя твора, адносна Улана. Сама ж думка выступае як ацэначнае меркаванне, з'яўляецца алузіяй на рускую народную песню «Ванька-ключнік», дзе героя называюць «злым разлучнікам». Калі правесці такую паралель, то вобраз Улана будзе ўспрымацца чытачом у негатыўным ключы. Наступны прыклад: Нават без яго я не шкадавала б ні аб чым. Ні аб той ночы, калі блукаў леопард і ты вымушан быў легчы ў хаце, такі пакорлівы майму наканаванню (Бог ты мой, да чаго мяне да цябе цягнула!) («Чазенія») [4, с. 495]. На першы погляд здаецца, што ўстаўная канструкцыя выглядае як спадарожная заўвага. Аднак тут У. Караткевіч праз парэнтэзу ў эмацыйным плане перадае перажыванні гераіні, у душы якой было такое моцнае пачуццё, што ім проста немагчыма было не падзяліцца. З аднаго боку, змест парэнтэтычнай канструкцыі гераіня «накіроўвае на сябе», з другога боку, гэта вельмі асабістае пачуццё становіцца даступным і каханаму жанчыны, і чытачу. Такім чынам, і жанчына, і яе каханы, і чытач маюць дачыненне да таго, што адбываецца ў творы.

157 Цікавым у плане ўключэння дадатковай заўвагі ўяўляецца наступны прыклад: У пакоі ён доўга глядзеў на спячучую. Напружаны нават у сне твар, раскрыты рот (паліпы ў носе, ці што?) («Лятучы Галандзец») [5, с. 221]. Тут У. Караткевіч своеасабліва падыходзіць да рэалізацыі транспарэнтнай функцыі парэнтэтычнай канструкцыі. Па-першае, у працытаваным прыкладзе канструкцыя – рытарычнае пытанне, падругое, яна мае каўзальнае значэнне. Пры гэтым устаўка можа ўспрымацца і як думка і героя твора, і самога аўтара, і як думка, якая належыць і герою і аўтару адначасова. Далей: Паўлаў нібы лавіў не дужа спрыяльны вецер, ішоў зігзагамі («галсамі» гэта называецца, ці як?) («Чазенія») [4, с. 420]. Зноў жа парэнтэтычная канструкцыя, выконваючы транспарэнтную функцыю, прадстаўлена рытарычным пытаннем. Аднак у прыведзеным прыкладзе ўстаўка ўжо мае адценне тлумачэння і накіраванасці на супрацоўніцтва з чытачом, на ўзнікненне ў яго жадання пагадзіцца з аўтарам або, наадварот, пярэчыць яму. 2 Інтэрпрэтацыя чыіх-небудзь думак, паводзін, маўлення, пачуццяў. Не заўсёды чытачу адразу становіцца ясна, чаму герой твора паводзіць сябе тым ці іншым чынам, чаму ён адчувае розныя пачуцці, паводзіць сябе так, а не інакш. У такім выпадку У. Караткевіч праз парэнтэтычную канструкцыю тлумачыць чытачу тое, што, на яго погляд, з'яўляецца неабходным. Напрыклад: Чалавек, як вядома, найбольш сумленны да дваццаці пяці год, у гэты час ён арганічна не выносіць несправядлівасці, але моладзь занадта прыслухоўваецца да сябе, ёй нова і цікава глядзець, як новымі думкамі і пачуццямі (яна ўпэўнена, што такога не думаў і не адчуваў ніхто) рунее душа («Дзікае паляванне караля Стаха») [6, с. 6]. У працытаваным выпадку парэнтэтычная канструкцыя – гэта падкрэсліванне думак ва ўпэўненасці моладзі адносна сваіх адчуванняў. Для У. Караткевіча было важна акцэнтаваць увагу на тым, што моладзь упэўнена ў сваіх меркаваннях. Дзякуючы гэтаму парэнтэтычная канструкцыя не толькі выконвае транспарэнтную функцыю, але і набывае гумарыстычны эфект. Яшчэ прыклад: Хоць бы хутчэй жыццё! На каленях у яе ляжала кніга Эцьена Баэсі («маленькая» думала, што ёй лепш чытаць сур'ёзныя кнігі), але яна зараз не глядзела ў яе («Маленькая балерына») [3, с. 325]. Языкознаўца 158 Тут У. Караткевіч парэнтэтычна інтэрпрэтуе думкі «маленькай» адносна таго, чаму ў яе на каленях ляжала менавіта кніга Эцьена Баэсі, французскага пісьменніка і філосафа. Васямнаццацігадовая дзяўчына (на яе ўзрост пісьменнік указаў раней) лічыла, што так яна зможа хутчэй стаць дарослай і што так пачнецца яе жыццё, якога яна яшчэ не бачыла. Наступны прыклад: Атрымалася так, што я стаяў амаль ля зараснікаў, проста перада мною ў вярсеце быў парк Балотных Ялін, дрыгвяністая лагчына метраў у дзесяць шырынёй аддзяляла мяне ад таго месца, дзе знаходзіўся сорок хвілін таму, дзе сунуўся ў твань (я згубіў гэтыя хвіліны, каб зрабіць круг) («Дзікае паляванне караля Стаха») [6, с. 90]. Выкарыстоўваючы парэнтэтычную канструкцыю, пісьменнік тлумачыць чытачу дзеянні персанажа твора. Дзякуючы такому прыёму становіцца зразумела, чаму герой страціў так шмат часу, нягледзячы на тое, што «лагчына метраў у дзесяць шырынёй аддзяляла ад таго месца, дзе знаходзіўся сорок хвілін таму». Наступны прыклад: Ён саромеўся раскошы, саромеўся таго, што ў яго будзе ўсё, а ў большасці студэнтаў амаль нічога (ён ведаў з лістоў, як жывецца, скажам, Кастусю, і ведаў, што яго, Алесева, багацце можа адрозніваць яго ад сябра) («Каласы пад сярпом тваім») [7, с. 122]. З дапамогай парэнтэтычнай канструкцыі У. Караткевіч тлумачыць, чаму герой твора не толькі іспытвае такое пачуццё, як сорам, але і перажывае праз тое, што «багацце можа адрозніваць яго ад сябра». Толькі дзякуючы транспарэнтнай накіраванасцю парэнтэзы чытач можа не проста здагадвацца аб пачуццях героя, а цалкам дакладна даведацца аб іх. Звернемся да яшчэ аднаго прыкладу: Хілінскі сам захацеў жыць менавіта ў гэтым доме і Грыбка (проста любіць яго) перасяліў за сабой («Чорны замак Альшанскі») [6, с. 214]. З працытаванага прыкладу чытачу становіцца ясна, чаму героя перасялілі. Пры дапамозе ўстаўкі У. Караткевіч інтэрпрэтуе паводзіны Грыбка, тлумачыць яго ўчынкі пачуццём любові да Хілінскага. Такім чынам, парэнтэтычныя канструкцыі з'яўляюцца састаўной часткай мастацкіх твораў У. Караткевіча. Пры гэтым парэнтэзы ў мастацкіх тэкстах пісьменніка могуць выконваць розныя функцыі, сярод якіх адна з асноўных – транспарэнтная. Варта адзначыць, што канструкцыі, якія выконваюць названую функцыю, дзякуючы 159 непаўторнаму падыходу У. Караткевіча, маюць свае асаблівасці: яны могуць прымяняцца для

перадачы думак і пачуццяў героя або апавядальніка або для інтэрпрэтацыі чыіх-небудзь думак, паводзін, маўлення, пачуццяў. Пісьменнік выкарыстоўвае такія канструкцыі для таго, каб чытач змог глыбей асэнсаваць і працуць і самога героя, і мастацкі тэст у цэлым. Уводзячы ў канву мастацкага тэксту парэнтэтычныя канструкцыі, якія выконваюць транспарэнтную функцыю, У. Караткевіч пазбягае недаказанасці паміж аўтарам і чытачом, а таксама памылковай інтэрпрэтацыі значных частак твора. Можна сцвярджаць, што парэнтэтычныя канструкцыі, якія выконваюць транспарэнтную функцыю, дазваляюць вылучаць мастацкія творы У. Караткевіча сярод тэкстаў іншых пісьменнікаў. Самі ж канструкцыі з названай функцыяй з'яўляюцца адметнай рысай індывідуальнага стылю пісьменніка. Спіс літаратуры 1 Ахмедова, И. А. Функционально-стилистические и структурные особенности парентезы в новеллах А. Гавальда / И. А. Ахмедова // Гуманитарные исследования : научно-практический журнал. – 2011. – № 3. – С. 117–120. 2 Шишкина И. С. Общие закономерности функционирования парентетических конструкций в художественном и публицистическом дискурсе / И. С. Шишкина, Н. Н. Орехова // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2012. – № 2. – Т. 2. – С. 43–46. 3 Караткевіч, У. С. Творы: проза, драматургія, публіцыстыка / У. С. Караткевіч ; рэд. тома Р. І. Барадулін; рэд. С. А. Андраюк [і інш.]. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1996. – 561 с. 4 Караткевіч, У. С. Нельга забыць: раман / У. С. Караткевіч. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1982. – 335 с. 5 Караткевіч, У. С. Збор твораў: у 8 т. / У. С. Караткевіч; рэд. Андраюк [і інш.]. Т. 2: Аповесці, апавяданні, казкі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1988. – 515 с. 6 Караткевіч, У. С. Збор твораў: у 8 т. / У. С. Караткевіч; рэд. Андраюк [і інш.]. Т. 7: Дзікае паляванне караля Стаха: аповесць; Чорны замак Альшанскі: раман. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1990. – 574 с. 7 Караткевіч, У. С. Збор твораў : у 8 т. / У. С. Караткевіч; рэд. Андраюк [і інш.]. Т. 5: Каласы пад сярпом тваім: раман, кн. 2: Зброя: аповесць. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1989. – 531 с.